

Олена Пехота, Віра Вихруц

ORCID ID: 0000-0001-9089-7138; 0000-0003-3469-2343

РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ

ROZWÓJ UMIEJĘTNOŚCI ŻYCIOWYCH OSOBY DOROSŁEJ

DEVELOPMENT OF LIFE SKILLS OF AN ADULT

На Всесвітньому форумі з освіти, який відбувся в 2000 р. в Дакарі (Сенегал), уряди 164 країн прийняли документ під назвою «Дакарська рамка дій. Освіта для всіх: виконання наших загальних зобов'язань». Сформулювавши в ньому перспективу порядку денного, учасники форуму визначили шість широких цілей у галузі освіти, досягнення яких було намічено на 2015 р. У зв'язку із цим ЮНЕСКО почала публікацію випусків Всесвітньої доповіді з моніторингу освіти для всіх (ОДВ), призначеного відстежувати прогрес, виявляти проблеми, що зберігаються, і розробляти рекомендації для глобального порядку денного у сфері сталого розвитку до 2015 р. У Всесвітній доповіді з моніторингу програми «Освіта для всіх», яку щорічно готує незалежна група експертів і публікує ЮНЕСКО, представлений огляд глобального прогресу в досягненні шести цілей ОДВ: Освіта для всіх: чи слідуємо ми наміченим курсом (2002); Гендерні проблеми і освіта для всіх: семимильними кроками до рівності (2003/2004); Освіта для всіх: імператив якості (2005); Грамотність,

життєва необхідність (2006); Міцні основи: виховання і освіта дітей молодшого віку (2007); Освіта для всіх до 2015 р.: Чи досягнемо ми успіху (2008); Подолання нерівності: важлива роль управління (2009); Охопити знедолених (2010); Прихована криза: збройні конфлікти і освіта (2011); Молодь і навички: освіта повинна працювати (2012); Викладання та навчання: забезпечення якості для усіх (2013/2014).

За період після 2000 р. світ домігся величезного прогресу у проблемі ОДВ, але поставлені завдання допоки ще не виконані. Незважаючи на усі зусилля урядів, громадськості та міжнародної спільноти, світ ще не досяг цілей освіти для усіх. За словами Генерального директора ЮНЕСКО Ірини Бокової, «після 2000 р. вдалося зробити дуже багато, але для забезпечення якісної освіти та навчання для всіх впродовж усього життя нам належить зробити набагато більше. Надійніших і перспективних інвестицій в права і гідність людини, в соціальну інклюзивність і стійкий розвиток просто не існує. Накопичений з 2000 р. досвід свідчить про те, якого прогресу можна досягти – ми повинні опиратися на нього, щоб домогтися більшого» (ЮНЕСКО, 2015, с. II).

Результативність освіти дорослих є проблемою у сучасній андрагогіці через такі причини:

- не існує загальноприйнятих критеріїв результативності освіти дорослих, тобто її дескрипторів;
- не існує узгодженості між загальноєвропейськими та вітчизняними компетентностями професійної освіти людини на етапі професійної підготовки;
- в межах вітчизняної андрагогіки присутні різночитання щодо показника професійної готовності – «компетентності» та системи компетентностей.

Через вказані суперечності вважаємо за необхідне у визначенні результативності освіти дорослих орієнтуватися на систему дескрипторів, які базуються на взаємозв'язку знань – умінь та навичок – компетентностей.

З огляду на існування зазначених вимог актуальною є проблема сумісності вищої освіти в Україні із Рамковою структурою кваліфікацій Європейського простору (Локшина, 2009, с. 309).

Для оцінювання компетентностей дорослих важливим є схвалення Європейською асоціацією освіти дорослих (European Association for the Education of Adults – ЕАЕА) результатів Програми з міжнародного оцінювання компетентностей дорослих (Programme for the International Assessment of Adult Competencies – PIAAC). Ця програма є міжнародним

дослідженням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що проводиться у 24 країнах і спрямоване на визначення пізнавальних та основних навичок, які повинна мати людина для досягнення успіху на будь-якому робочому місці. Зібрані дані допомагають урядам в оцінюванні, моніторингу та аналізі рівня і розподілі навичок серед дорослих. Вони чітко вказують на те, що Європа повинна інвестувати в освіту дорослих, а країни-члени Ради Європи – діяти разом вже зараз.

Загальноєвропейської дискусії про навички та компетентності дорослих, усвідомлення потреби інвестування навчання дорослих доводять необхідність безперервного навчання у Європі, підкреслюючи міцний позитивний зв'язок між участю у навчанні дорослих та знаннями і навичками: нам потрібна «Європа, що навчається», де кожен хоче і може вчитися.

Публікація Програми з міжнародного оцінювання компетентностей дорослих свідчить, що допоки держави не в змозі змінити минуле, політика, спрямована на забезпечення високої якості можливостей для навчання впродовж життя, може сприяти тому, що дорослі у майбутньому підтримуватимуть свої навички та вміння. Оцінювання показує, що в середньому 20 % дорослого населення ЄС мають низький рівень базових знань та вмінь. Необхідно негайно вжити заходів для покращення грамотності по всій Європі. Крім того, людина має схильність втрачати навички, не використовуючи їх впродовж багатьох років. Тому РІААС доводить, що розрив у грамотності та знаннями між поколіннями зростає. Рівень і розподіл навичок помітно відрізняється у різних країнах, у межах самих країн та між поколіннями. Результати оцінювання показують необхідність заохочення знедолених дорослих до покращення знань та ЕАЕА заявляє, що вона застосовує інноваційні підходи із залученням громадськості, а також використовує інвестиції, щоб дістатися до таких дорослих учнів.

Освіта дорослих є ключовою для здобуття більшої кількості навичок, вмінь, знань та компетентностей у Європі. Вона має потенціал для підвищення конкурентоспроможності та можливостей для працевлаштування, а також демократії, інклюзії, здоров'я та добробуту. Тому ЕАЕА підкреслює важливість таких рекомендацій:

– державні інвестиції у навчання дорослих (як свідчать результати оцінювання, державні інвестиції в освіту і навчання дорослих мають вирішальне значення, особливо для тих, хто покинув освіту без кваліфікації, і для тих, хто живе у бідних сім'ях. У поєднанні із кампаніями та кар'єрним зростанням, інвестиції в інфраструктуру та підготовку

персоналу для освіти та навчання дорослих, а також у саме навчання і курси, є необхідними);

- європейські та національні кампанії підкреслюють особисту та соціальну користь неформальної освіти (занадто часто освіту і навчання представляють як потребу та зобов'язання осіб, які є далекими від тих, хто має негативний досвід навчання. Неформальна освіта дорослих має можливість дістатися саме до тих людей, які далекі від формальної системи освіти та освітніх досягнень);

- завдання базових навичок та вмінь у тісній співпраці із організаціями громадянського суспільства (грамотність як континуум, а саме комплексне навчання впродовж життя, що включає навички обчислення, ІТ-навички, громадянську і фінансову грамотність, є найбільш значущою основою для активної участі у мінливому суспільстві. Для вирішення проблеми, що стосується усієї Європи, а саме низького рівня базових знань та умінь в осіб різного віку, рекомендується тісна співпраця між урядовими організаціями та організаціями громадянського суспільства, щоб підвищити обізнаність та виробити стратегії і вжити відповідних заходів);

- один крок до ініціативи освіти дорослих (буде задіяно у навчанні певну кількість чи відсоток населення, надаючи знання та вміння рівня середньої школи, залучаючи усіх зацікавлених учасників);

- підтвердження потенційної ролі освіти дорослих, яку вона може виконувати у час кризи (особисту та соціальну) (участь у навчальній діяльності може забезпечити стабільні часові рамки, співтовариство, можливість для переорієнтації, безпечне місце, новий виклик, соціальне визнання і, нарешті, є важливим інструментом для розширення прав та можливостей);

- створення єдиних (узгоджених) систем навчання впродовж життя (повинна існувати можливість для усіх не лише для підняття на наступний рівень, але й для зміни напрямку. Ці системи можуть стати для людей стимулом для продовження своєї освітньої кар'єри. Об'єднання інформального та неформального навчання у Національну систему кваліфікацій є важливим кроком уперед).

Європейська асоціація освіти для дорослих рекомендує створення інтегрованої системи з акцентом на визнанні попереднього навчання. Крім того, індивідуальне навчання та навчальні курси повинні визнаватися як кваліфікація, що може заохотити набагато більше людей стати на шлях освіти.

– звернення до недостатньо представлених груп (недостатньо представлені групи і можливі цільові групи можуть вимагати особливих методів та заходів для залучення їх до навчання (наприклад, мігранти, літні люди, ув'язнені). Один формат не може підходити усім, навчальні пропозиції повинні бути спеціально підлаштовані та спрямовані на певні групи. На жаль, часто інноваційні та успішні проекти, створені з метою залучення певних груп, тривають недовго через короткий термін фінансування, а їх методологія не враховується);

– співпраця зацікавлених учасників, які діють узгоджено і одночасно на різних рівнях (для того, щоб досягти більшої участі та подолати бар'єри на шляху до навчання, необхідне партнерство на різних рівнях та тісна співпраця із організаціями громадянського суспільства. Фінансування таких організацій має вирішальне значення, бо вони здатні дістатися до самих дорослих учнів).

Окрім вищезгаданих організацій, існує ряд інших суб'єктів, що мають сприяти розвиткові освіти дорослих у Європі:

– соціальні партнери: представники роботодавців та працівників можуть бути рушійною силою в освіті та підготовці дорослих;

– компанії: кваліфіковані працівники, чії компетентності є актуальними, та які мають шанс розвиватися професійно у рамках своєї компанії, є основними перевагами підприємств. Компанії, які вкладають кошти в навчання і освіту дорослих, мають сьогодні більше шансів вижити і процвітати на конкурентних ринках;

– малі та середні підприємства: інвестиції в навчання часто є проблемою для малого та середнього бізнесу (обмежений час, особисті та фінансові ресурси). Але існує велика кількість прикладів передового досвіду у вирішенні таких проблем з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

З огляду на різноманітні особистісні компетентності, відмінні між собою освітні потреби дорослих мають задовольнятися шляхом гарантування рівності й доступу тих груп, які через недоліки освітнього характеру, спричинені особистими, соціальними, культурними або економічними обставинами, потребують особливої підтримки для реалізації свого освітнього потенціалу.

У цьому контексті головними цілями довідкової Європейської рамкової структури кваліфікацій (ЄРСК) як міжнародного документа є:

– виявляти і визначати ключові компетентності, що є необхідними для самореалізації, активної громадянської позиції, соціальної злагоди і здатності до працевлаштування у суспільстві знань;

- підтримувати діяльність держав-членів, спрямовану на забезпечення того, щоб до завершення стартової освіти та професійної підготовки молоді люди розвинули свої ключові компетентності до рівня, який би озброїв їх для дорослого життя і заклав основу для подальшого навчання й праці, та щоб доросле населення було в змозі розвивати і оновлювати свої ключові компетентності впродовж усього життя;

- бути для політиків, організаторів освіти, роботодавців і самих дорослих учнів, орієнтиром європейського рівня, підтримуючи національні та європейські зусилля у напрямі спільно погоджених цілей;

- бути системою координат для подальшої діяльності на рівні Співтовариства у рамках як програми роботи «Освіта і професійна підготовка – 2010», так і Програм Співтовариства з питань освіти і професійного навчання.

Ключові компетентності у довідковій Європейській рамковій структурі кваліфікацій (ЄРСК) визначаються як сполучення знань, умінь, навичок та ставлень, що відповідає контексту. Ключові компетентності є необхідними усім індивідам для самореалізації та розвитку, активної життєвої позиції, соціальної інтеграції й працевлаштування.

Довідкова рамкова структура встановлює такі вісім ключових компетентностей/умінь-навичок:

- спілкування рідною мовою;
- спілкування іноземними мовами;
- математична компетентність і базові компетентності у галузі науки та техніки;
- цифрова обчислювальна компетентність;
- вміння вчитися;
- соціальна і громадянська компетентності;
- ініціативність та підприємливість;
- культурна освіченість та виразність.

Усі ці ключові компетентності вважаються однаково важливими, оскільки кожна з них може бути корисною для успішного життя дорослого у суспільстві знань. Багато із компетентностей накладаються одна на іншу та є взаємопов'язаними: аспекти, значущі для однієї сфери, підтримуватимуть компетентність у іншій. Компетентність щодо таких фундаментальних базових умінь, як володіння мовами, грамотність, вміння оперувати числами і застосовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), є важливим підґрунтям для навчання, а вміння вчитися допомагає у всіх сферах навчальної діяльності. Є низка аспектів, які є ключовими в межах

усієї Довідкової рамкової структури: критичне мислення, творчий підхід, ініціативність, здатність розв'язувати проблеми, уміння оцінювати ризики, рішучість і конструктивне управління почуттями – кожен з них виконує свою роль у кожній із восьми ключових компетентностей.

Разом з тим, ключові компетентності для навчання упродовж життя, сформульовані у рамковому документі про освіту для країн ЄС «Рекомендація Європейського Парламенту і Європейської Ради від 18 грудня 2006 р. щодо ключових компетентностей для навчання упродовж життя» (European Union, 2006, р. 10), є орієнтиром для визначення оптимального змісту і спрямованості освіти для різних категорій дорослих. Виконуючи обидві свої функції – соціальну та економічну – освіта дорослих має відігравати провідну роль у забезпеченні того, щоб громадяни Європи оволодівали тими необхідними ключовими компетентностями/уміннями-навичками, які нададуть їм змогу гнучко адаптуватися до таких змін.

З огляду на соціальну функцію освіти для різних категорій дорослих віковий підхід вимагає орієнтації освітнього процесу на норми розвитку дорослого, врахування закономірностей його психічного розвитку, що дозволяє виявити специфічні вікові ресурси дорослого. Дослідниками (Б. Анан'єв, Л. Анциферова, А. Бодальов, С. Вершловський, Ю. Кулюткин, С. Рубінштейн, Г. Сухобська та ін.) визначають такі закономірності психофізичного розвитку дорослих:

- чергування стабільних і кризових фаз: дорослість включає кризу середини життя, дві стабільні фази: ранню дорослість і середню дорослість);
- гетерохронність (нерівномірність розвитку психічних функцій людини впродовж усього життя): після 30–35 років відбувається поступове зниження невербальних функцій, а вербальні починають прогресувати, досягаючи високого рівня після 40–45 років; у дорослих, наприклад, спостерігається не тільки зниження пам'яті, але і значне підвищення показників уваги, зниження швидкості переробки інформації, поглиблення критичності мислення;
- кумулятивність: накопичення змін у психіці, приведення дорослих до нової якості інтелекту – до мудрості, яка розуміється як експертні знання про фундаментальні життєві закони і реалії;
- провідна роль соціокультурного контексту: позитивний вплив активного способу життя та особистісної позиції дорослого на характер його психічного розвитку.

Освітня реформа згідно з Законом України «Про освіту» (2017) визначає сутність і спрямованість освіти і передбачає, що головною метою навчання стане не отримання суми знань, а оволодіння певним набором компетентностей та наскрізних умінь. Закон визначає компетентність як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Відповідно до сучасних тенденцій розвитку освіти дорослих в Європі та світі Закон передбачає три її види: формальну, неформальну та інформальну. Він регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти.

Саме в цій редакції Закону вперше з'являється стаття 18. «Освіта дорослих». У ній зазначено, що освіта дорослих є складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки (Закон «Про освіту», 2017).

Під час дискусій між представниками влади, наукової спільноти і громадських організацій обговорюється стан та перспективи розвитку законодавчої бази у сфері освіти дорослих, зокрема перспективи розроблення і реалізації Закону України «Про освіту дорослих». Також сьогодні активно обговорюються існуючі практики і досвід роботи провайдерів освіти дорослих в цілому щодо їх законодавчої підтримки. Важливими напрямами та темами обговорення стали визнання неформальної освіти дорослих в Україні, шляхи об'єднання зусиль провайдерів освіти дорослих, громади і влади, інструменти фінансування, моделі та функції центрів освіти дорослих і, головне, нагальна необхідність існування закону.

Закон «Про освіту дорослих» встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи освіти дорослих та разом з іншими законами у сфері освіти забезпечує право особи на освіту впродовж життя. Ним створюються умови для посилення співпраці державних органів, бізнесу, закладів освіти з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу, для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях (Кремень, 2018, с. 9–11).

Розвиток неформальної освіти дорослих в Україні має свої особливості. На сьогоднішній день їй у зв'язку із відсутністю офіційних документів пощастило бути вільною від обов'язкових навчальних планів, погодження з різноманітними інстанціями та суворого їх дотримання. Така академічна свобода на даному етапі дала можливість щоразу будувати програми по-новому, орієнтуючись на освітні потреби цільових груп і конкретної аудиторії, впроваджуючи інновації різного характеру, постійно експериментуючи. З іншого боку, ця свобода накладає велику відповідальність на провайдерів з неформальної освіти дорослих, дотримання стандартів якості, які ними самостійно визначаються.

В аналізі умов існування неформальної освіти дорослих в Україні необхідно виходити з європейської традиції її розуміння, покладаючись на спільне її визначення від фахівців Ради Європи та Європейської Комісії. Вони трактують неформальну освіту як «...будь-яку організовану поза формальною освітою діяльність, яка доповнює формальну освіту, забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. При цьому така освітня діяльність має бути структурованою, мати освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку і повинна відбуватися усвідомлено. Отримані знання, як правило, не сертифікуються, хоча це є можливим». Це визначення включає багато вимірів та контекстів, які важливі для об'ємного розуміння феномену неформальної освіти (European Union, 2006).

У порівнянні з ситуацією навіть кілька років тому словосполучення «неформальна освіта дорослих» видавалося не дуже поширеним. Крім того, досить часто в Україні її сприймають некоректно, розуміючи під нею або випадковий набір ігор та вправ, спрямованих винятково на розвагу, або занадто обмежену сферу навичок ораторського мистецтва чи роботи в команді. І хоча таке вузьке розуміння іноді, на жаль, дійсно відповідає практиці неформальної освіти в деяких проектах, але воно не відповідає європейській традиції трактування цього поняття.

Якщо інші форми освіти визначено достатньо чітко, то з приводу неформальної освіти відносний компроміс у світі дослідників та практиків був досягнутий не так давно. Через низку відмінностей у традиціях неформальної освіти різних країн, а також через відносну новизну самого феномену неформальної освіти межі трактування цього поняття були та частково лишаються досить широкими. Ще більшої розмитості цьому поняттю додає той факт, що на даний момент відсутнє будь-яке визначення неформальної освіти саме на юридичному рівні. Втім варто зауважити,

що на сьогодні дискусія про визнання неформальної освіти на державному рівні в Україні відчутно активізувалася. З одного боку, у поглядах можна зустріти точку зору, що неформальна освіта взагалі не має будь-яких рамок чи структури. З іншого – досить велика кількість долучених до цього питання осіб наполягає на необхідності стандартизації чи, навіть, акредитації неформальної освіти (Лук'янова, 2017).

Вперше використання терміну «неформальна освіта» датують 1968 р., коли це поняття було введено у книзі американського педагога й економіста Філіпа Кумбса під назвою «Світова освітня криза: системний підхід» (Кумбс, 1970).

В Європі перші формати неформальної освіти в їх сьогоdnішньому розумінні з'явилися у Швеції, саме скандинавські країни досі вважаються лідерами європейського континенту у сфері неформальної освіти та освіти дорослих в цілому.

Проблеми із розумінням важливості та ефективності неформального навчання призвели до декларування у 1996 р. теми «освіти впродовж всього життя» на рівні Організації Безпеки і Співпраці в Європі (ОБСЄ). На даний момент одними з головних організацій, які працюють у сфері дослідження, розвитку та визнання неформальної освіти на європейському рівні, є молодіжний відділ Ради Європи, тренерський пул Ради Європи та ресурсні центри за підтримки Європейської комісії.

Упродовж останніх двадцяти років питання неформальної освіти стали дуже актуальними у багатьох країнах. Такий інтерес пов'язаний із цілою низкою змін, які наразі відбуваються майже у всьому світі. На рівні суспільного розвитку світ загалом стає все більш дуалістичним. З одного боку, пропагуються демократія і плюралізм, а з іншого, культивується національна самобутність та навіть певний догматизм у релігійних, культурних та гендерних питаннях. З іншого боку, формальна освіта не завжди здатна навчити адекватному способу існування в таких неоднозначних умовах і ще рідше формує компетентності, необхідні сучасному громадянину для гармонійної комунікації в суспільстві. Тому в багатьох європейських державах неформальна освіта все частіше позиціонується насамперед у сфері громадянської освіти або освіти для демократичного громадянства.

Через глобалізацію та інтенсифікацію міграції та поліетнічності цілої низки держав європейські суспільства стають все більш полікультурними. Етнічної та культурної гомогенності цільової аудиторії в освіті вже немає. Як свідчать результати великих міжнаціональних досліджень якості

формальної освіти (PISA, IGLU, TIMSS тощо), школи не завжди у змозі продуктивно використовувати таку різноманітність. Для неформальної освіти відкривається принципово нова ніша роботи заради сприяння мирній міжкультурній взаємодії, формування толерантного ставлення до «іншого» та подолання проявів ксенофобії. Саме ця ніша на сьогодні дуже активно розвивається цілою низкою держаних програм і проектів неурядових організацій у багатьох країнах світу, і в Україні також: ICAP «Єднання», DVV International в Україні, Міжнародний центр неформальної освіти (Київ), в тому числі Центр «Європейська освіта дорослих».

На жаль, рішення щодо стратегічних напрямів розвитку формальної освіти часто приймаються вузьким колом людей без реального залучення думки громадськості. Неформальна освіта навпаки пропонує більш гнучкий підхід до процесу навчання, забезпечуючи активну участь своїх учасників у формуванні програм навчання та роблячи змісти навчання більш плюралістичними.

Аналіз показує, що усі названі аспекти політичного, економічного та соціального розвитку суспільства призводять до того, що неформальна освіта не тільки підтверджує своє право на існування як у сучасному світі, так і в Україні, а й поступово стає його невід'ємним регулятивним складником, особливо у питаннях миру. Від послідовного усвідомлення політик миру суспільство перейшло до визначення шляхів, засобів, вироблення у громадян навичок творення та забезпечення миру.

Глобальні економічні, політичні та соціальні зміни, які відбулися в світі від початку 90-х рр. XX ст. і характеризуються сьогодні як явище світової глобалізації, спричинили проблеми, пов'язані з відсутністю у молодих людей навичок швидкої адаптації до соціальних змін та самостійного прийняття рішень, здатності долати життєві труднощі, медіації як способу мирного вирішення конфліктів. Ситуація, що склалася, сприяла виникненню широкої міжнародної зацікавленості до розроблення і впровадження освітніх програм з розвитку життєвих навичок жити в мирі, у мирній міжкультурній взаємодії, що особливо важливо для дорослого населення.

Перший значний крок в цьому напрямі був здійснений Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), яка ініціювала реалізацію першого міжнародного проекту «Навчання життєвим навичкам». Під життєвими навичками розумілася здатність до адаптивної та позитивної поведінки, завдяки якій особистість може подолати щоденні життєві труднощі. Розроблена програма спрямована на допомогу дітям і молодим людям

у набутті навичок, необхідних для вирішення певних проблем у сучасному житті, а також для розвитку здатності до самозахисту в разі прояву тиску і насилля (Європейська асоціація освіти дорослих, 2019). Життєві навички сприяють розвитку таких цінних особистих якостей, як миролюбність, толерантність, чуйність, оптимізм, стресостійкість, а також зменшенню рівня агресії та створенню сприятливого психологічного клімату у соціальному середовищі. Масове впровадження у закладах освіти програм розвитку життєвих навичок через кілька років сприятиме зменшенню рівня агресії у суспільстві та розбудові стійкого миру в державі. До життєвих навичок, які сприяють розвитку миролюбності, належать такі: самоусвідомлення та самооцінки; ефективної комунікації; кооперації; керування стресами; емпатії; асертивності (неагресивної впевненості); розв'язання проблем і ухвалення рішень; запобігання ескалації та розв'язання конфліктів; пошуку консенсусу і примирення.

Одним з інструментів даного проекту став документ «Навчання життєвим навичкам у школах». Мета документу, який був розроблений в 1993 р. й доповнений у 1997 р., полягає у визначенні основних напрямів розвитку програм з навчання життєвим навичкам у школах. В ньому розглядаються як концептуальні теоретичні, так і практичні аспекти цієї проблематики. Він передбачає залучення різних соціальних інститутів, які займаються розробкою шкільних навчальних програм, освітніх програм у сфері охорони здоров'я і соціальної роботи, до створення і запровадження програм підготовки учнів до життя. Не менш важлива ця проблема і для різних категорій дорослого населення. Перша частина документу містить обґрунтування розвитку життєвих навичок для соціально-психологічного розвитку особистості і стратегічну цінність впровадження системи навчання життєвим навичкам у школах – в першу чергу. Друга частина представляє собою рекомендації щодо розвитку і запровадження програм у школах. Вона складається з таких компонентів: розвиток інфраструктури для впровадження даного типу програм; формування мети, завдань і стратегій розвитку програм; розробка методичних матеріалів; підготовка тренерів (навчання учителів); пілотна апробація та оцінка програм; запровадження програм; постійно діюча підтримка програм.

ВООЗ запропонувала п'ять основних компонентів, які повинні бути включені до шкільної програми навчання життєвих навичок: самоповага і емпатія; навчання і міжособистісні стосунки; прийняття рішень і вирішення проблеми; творче і критичне мислення; уміння справлятися з емоціями і стресом (Навички заради здоров'я, 2004).

Сьогодні автори й дослідники-експерти програм навчання життєвих навичок визначають вісім принципів, які є їх основою: всебічність програм; залучення батьків до участі в програмах; тренінговий підхід; співпраця; культурна адекватність; оцінка ефективності програм; загальнолюдські цінності; зв'язок програм із соціумом. Сучасна практика свідчить, що програми з навчання життєвих навичок підлітків повинні стати обов'язковою складовою як у шкільному навчанні, так і в системі неформальної освіти дорослих. Такі програми розробляються і запроваджуються як державними інститутами освіти, так і громадськими організаціями та приватними особами, які пропонують їх державним органам влади, отримують відповідну акредитацію і виступають партнерами закладів освіти у реалізації цих програм.

На сьогоднішній день найбільша кількість програм з навчання життєвим навичкам існує в національній системі освіти США. Однією з перших у цьому напрямі стала програма «The Million Dollar Machine: Life Skills Enrichment Program» (MDM), яка була розроблена Кентом Девісом і Девідом Гоуеллом та запроваджена у навчальні плани в 1987 р. Вона є частиною навчального плану в 25-ти штатах. Більш ніж 100 тис. учителів викладають цей курс. Підготовку за нею пройшли 2,5 млн. учнів. У 1989 р. ця програма отримала нагороду «The Private Sector Initiative». Її складові орієнтовані на розвиток самооцінки, комунікативних навичок, уміння приймати рішення, здатність сказати «ні».

Іншою найбільш поширеною програмою з навчання життєвим навичкам є програма «Life Skills for Kids» (організація «Advocates for Youth»). Вона спрямована на розвиток учнів через підвищення самооцінки та відповідальності; формування мотивації навчання; розвиток прагнення до самоосвіти протягом життя; розвиток позитивних соціальних навичок, критичного мислення і навичок прийняття рішень самозахисту від негативного впливу; взяття на себе відповідальності за майбутнє планети і людства. В рамках цієї програми існують спеціально розроблені тренінгові курси для учителів, освітні семінари для батьків, різні напрями діяльності учнів як у шкільному процесі, так і поза його межами. Видані різні інформаційні посібники, відео- та аудіопродукція.

Популярною факультативною програмою є «The 3 R's of Growing Up». Її концепція базується на ідеї, що кожен підліток повинен бути відповідальним, уміти робити позитивний вибір, поважати себе. Робота за нею передбачає перегляд спеціально розроблених відеофільмів, обговорення тем з використанням рольових ігор. Навчання на основі розвитку

життєвих навичок менш за все орієнтовано на знання, директивні підходи щодо навчання, пасивність учнів, стимулювання тиші під час занять, механічне запам'ятовування, письмові завдання, читання підручників, негативні оцінки і суперництво. Натомість пріоритетами навчання на основі розвитку життєвих навичок є встановлення балансу між знаннями, ставленнями та навичками; конструктивістські (центровані на учнях) підходи, інтерактивні методики; кооперацію та демократичність, урахування потреб і вікових можливостей учнів, на делікатне ставлення до індивідуальних відмінностей і гендерних проблем (Здоров'я через освіту, 2018).

Одним із різновидів програм навчання життєвим навичкам є спеціальні освітні програми з формування здорового способу життя. В такій інтерпретації уміння вести здоровий спосіб життя розглядається як сукупність необхідних життєвих навичок. Усі ці аспекти знайшли певне відображення в удосконаленні змісту освіти та навчально-виховного процесу і у сучасних загальноосвітніх закладах України. Наприклад, у рамках шкільної освіти 5–6 квітня 2019 р. на базі комунальної установи «Білокуракинський районний методичний кабінет» відбувся дводенний тренінг «Життєві навички для активного громадянства». Тренінг є складовою частиною проекту «Посилення участі підлітків у житті школи і громади», який реалізується в Луганській області за сприяння Міністерства освіти і науки України, представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та громадської організації «Дитячий фонд «Здоров'я через освіту» в межах моделювання концепції «Безпечна і дружня до дитини школа».

Особливого значення сьогодні набувають соціальні навички, зокрема, навички ефективної комунікації, групової взаємодії, у тому числі й мережевої. В умовах постійних змін, які відбуваються у суспільстві, доросла людина також потребує особливих навичок, що формують здорову самооцінку, підвищують її стресостійкість, допомагають у досягненні цілей. Саме тому на межі століть активно досліджується феномен та визначення поняття «життєві навички», а також виникла педагогічна технологія, яка називається «Освіта на Основі розвитку Життєвих Навичок» (ООЖН) (Здоров'я через освіту, 2018).

Життєві навички – дослівний переклад з англ. «life skills». Проте в англійській мові «skills» означає не лише навички (вміння, відпрацьовані до автоматизму), а й здатність до чогось або компетентність. Тому термін «життєва компетентність» був би точнішим, але в пострадянських країнах прийнято термін «життєві навички», і тому ми надалі

використовуватимемо його, розуміючи під життєвими навичками низку психологічних і соціальних компетентностей, які допомагають людині бути в гармонії зі своїм внутрішнім світом і будувати продуктивні стосунки із соціальним оточенням та зовнішнім світом. За визначенням ВООЗ, життєві навички – це здатність до адаптації, позитивної поведінки та подолання труднощів щоденного життя (Європейська асоціація освіти дорослих, 2019).

Чітко визначеного переліку життєвих навичок не існує – їх налічують близько двадцяти: навички ухвалення рішень; комунікативні навички; навички вираження почуттів і керування ними; навички критичного мислення; навички усвідомлення негативних впливів і тиску з боку інших осіб, а також навички опору їм (здатність сказати «ні» наркотикам, алкоголю, тютюнопалінню, раннім сексуальним стосункам тощо); навичка постановки цілей та ін.

Не існує і єдиної загальновизнаної класифікації життєвих навичок. Найчастіше життєві навички об'єднують у дві групи: внутрішньоопераціональні (психологічні) та міжперсональні (комунікативні) навички. Внутрішньоопераціональні навички поділяють на інтелектуальні (когнітивні) та емоційно-вольові (рис. 1).

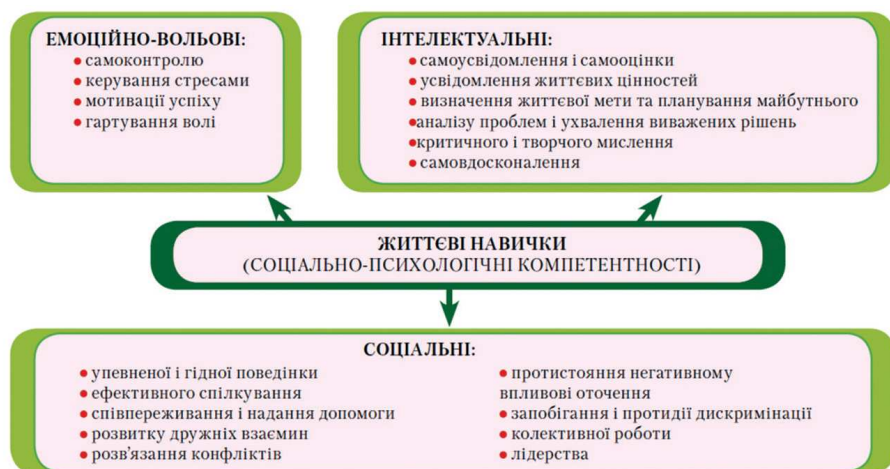

Рис. 1. Життєві навички (Онлайн-курс з методики розвитку соціальних навичок, 2018).

Проект «Життєві навички для Європи» (LSE) спрямований на покращення надання базових навичок у Європі шляхом пояснення, подальшого розвитку і удосконалення підходу до життєвих навичок. Кінцевими

бенефіціарами проектує представники неблагонадійних сімей, біженці та люди, які чинять опір «іноземцям» іміжкультурному обміну. Проект LSE пояснює, розвиває й удосконалює підхід до життєвих навичок з метою підтримки трьох різних груп:

- представники з неблагонадійних сімей, у яких мало можливостей вирватися з пастки з низькими навичками, і їм часто не вистачає ноу-хау для доступу до соціальних послуг, належного медичного обслуговування, яке виходить за рамки терміновості, й демократичної участі;

- біженці, яким треба не тільки вивчити мову, якою необхідно спілкуватися, але й набути знання про те, як адаптуватися до життя в новій країні;

- «корінне» населення Європи, яке агресивно реагує на «іноземців» через ксенофобські й насильницькі дії.

Щоб підтримати ці три групи в доступі до навчання та інших послуг, розширити їхню участь в демократическому суспільстві та розвинути краще міжкультурне взаєморозуміння; партнеризапрошують надавачів послуг і політиків для розробки комплексних пропозицій навчання. Вони повинні поєднувати базові й цифрові навички з вирішенням проблем, критичним мисленням і взаємодією з іншими людьми, а також інформацією та підтримкою в тому, як отримати доступ до медичних та соціальних послуг, розвинути сімейні компетенції та розвивати міжкультурний діалог і активну громадянську позицію.

Цілі проекту:

- підвищення рівня участі дорослих у навчанні впродовж життя;
- зміцнення співпраці між установами і зацікавленими сторонами, які займаються питаннями біженців, з одного боку, і низько кваліфікованими з іншого;

- покращення стану здоров'я, краще відвідування школи дітьми, більше шансів на працевлаштування тих, хто навчається життєвими навичкам;

- підвищення визнання ролі неформальної (дорослої) освіти у досягненні соціальної інтеграції в ЄС.

Завдання:

- збір, порівняння і подальший розвиток підходу до освіти дорослих для життєвих навичок (більш повне надання базових навичок);

- надати інструменти й рекомендації, які можна використовувати для трьох цільових груп;

- розробити всеосяжні рамки і модулі навчання життєвим навичкам, які можна поширити по всій Європі;
- конкретні пропозиції про те, як розробити і реалізувати стратегію життєвих навичок на місцевому / регіональному / національному рівнях, а також конкретний інструмент адвокації для регіональних, національних і європейських політиків.

Проект дав кілька конкретних результатів:

- «глосарій» «життєвих навичок», що ґрунтується на опитуванні серед організацій, які займаються освітою дорослих, кабінетних дослідженнях та інтерв'ю, щоб представити різні підходи й розуміння життєвих навичок в Європі (IO1-a);
- збірник прикладів успішної практики ініціатив з життєвих навичок в Європі й аналіз практик, які допомагають зрозуміти, що працює і як змусити його працювати (IO1-b);
- збір і аналіз інструментів, які використовуються по всій Європі для розвитку і удосконалення життєвих навичок і міжкультурного взаєморозуміння (IO1-c);
- система забезпечення і модулі для створення орієнтовної системи надання життєвих навичок, в т.ч. модулі, наприклад, мовні, правописні й математичні навички; фінансові, цифрові, медичні й громадянські можливості (IO2);
- інструментарій підвищення обізнаності й стратегії, який містить рекомендації, пропозиції щодо стратегій життєвих навичок на різних рівнях (IO3) (European Association for the Education of Adults, 2018).

У зв'язку з високим рівнем безробіття серед молоді, швидкозмінливими умовами на ринку праці, технічним прогресом, глобалізацією, стійкою соціальною нерівністю і напруженістю багатьох урядів приділяють пріоритетну увагу формуванню трудових та життєвих навичок у рамках технічного і професійного навчання та підготовки (ТПОП), які дозволяють розвинути вміння і навички, необхідні для успіху на ринку праці. У цьому контексті ЮНЕСКО закликає розширити ТПОП і включити в них весь спектр трудових та життєвих навичок, необхідних для успішного пошуку роботи і трудової діяльності. ТПОП повинні ґрунтуватися на принципі навчання впродовж усього життя і гарантувати рівність можливостей для усіх. Такий підхід до ТПОП охоплює формальне, неформальне і інформальне навчання. Керуючись цим підходом, ЮНЕСКО за підтримки Міжнародного центру ЮНЕСКО-ЮНЕВОК надає допомогу країнам з метою вдосконалення їх систем і практики ТПОП шляхом консультування

з питань політики і створення потенціалу; моніторингу і встановлення міжнародних стандартів; спільного використання напрацьованого досвіду і знань.

Глобальні рамки спільних дій в підтримку розвитку ТПОП з огляду на формування системи трудових та життєвих навичок були визначені в ході третього Міжнародного конгресу з ТПОП, проведеного ЮНЕСКО в Шанхаї в 2012 р. Всесвітня доповідь з моніторингу програми «Освіта для всіх» за 2012 р. була присвячена темі «Молодь та навички: застосування освіти на практиці».

Реалізований ЮНЕСКО у співпраці з Міжнародним фондом сільськогосподарського розвитку (МФСР) проект «Придбання знань і навичок для сільського господарства і життя в сільській місцевості» є дослідним проектом, що пов'язаний з грамотністю, навчанням і розвитком практичних навичок у молоді в сільських районах арабських держав.

Глобальні тенденції та місцеві проблеми швидкозмінюваного ринку праці були розглянуті на дводенній конференції на тему «Навички, робочі місця та сталий розвиток: глобальні тенденції, локальні проблеми», організованої ЮНЕСКО та Європейським центром з розвитку професійної освіти (ЦЕДЕФОП), відкритій в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі 20 жовтня 2016 р. Більше 125 учасників конференції наголошували на необхідності діалогу між системами освіти і професійної підготовки в різних регіонах світу та на необхідності створення платформ для обміну передовим досвідом з метою врахування більш важливих потреб дорослих і відповідних потреб ринку праці шляхом формування необхідних умінь та навичок.

Відкриваючи конференцію, директор Відділу ЮНЕСКО з питань політики і системи освіти впродовж усього життя в умовах сталого розвитку на період до 2030 р. відзначив: «Молодь і дорослі потребують підвищення кваліфікації, щоб у повній мірі брати участь у суспільному та економічному житті. Працедавці в усіх секторах економіки шукають кваліфікованих співробітників, здатних постійно підвищувати свій рівень знань. Правилком усіх часів та ключовими інструментами політики вважають забезпечення зайнятості, інтеграції та навчання впродовж усього життя. Ставки особливо високі для молодих людей. Перехід людини зі школи у оточуючий світ є проблемою для усіх країн».

Основний доповідач Саадія Західі, голова ініціатив у галузі зайнятості і гендерної рівності на Всесвітньому економічному форумі, представляючи результати останніх досліджень у зв'язку із цифровими революційними

технологіями заявила: «Ми знаходимося на початку четвертої промислової революції, і ви маєте можливість визначати, якою вона буде. Щоб створити свій образ, нам необхідно пояснити нову концепцію, яка допоможе визначитися із цим завданням, у різних секторах економіки, культури, індустрії тощо. Відповідно така концепція повинна бути потужною, заохочувальною, універсальною та позитивною».

Близько 25 доповідачів й інших учасників дискусії провели обговорення і обмін передовим досвідом вирішення глобальних проблем, таких як відповідність трудових та життєвих навичок вимогам пропозиціям щодо боротьби із безробіттям і забезпеченням якості кваліфікованих робіт в умовах швидких змін на ринку праці. На засіданнях були розглянуті питання, пов'язані із переходом економіки на цифрові стандарти і необхідністю формування нових навичок у цифрових технологіях, обговорювалася потреба цілеспрямованої політики щодо підвищення якості професійної підготовки та уточнення існуючого законодавства (UNESCO, 2009).

Мара Бруджиа, заступник директора ЦЕДЕФОП, переконливо говорила про короткий «термін» сучасних навичок та мобільність одержаних сучасних навичок у порівнянні із тим, що було у минулому. Вона акцентувала увагу на необхідності створення умов для розвитку потенціалу життєвих навичок кожного дорослого та забезпечення необхідної їх мобільності між регіонами: «Кваліфікаційні рамки на основі результатів навчання у поєднанні із політикою закріплення навичок, одержаних на роботі або у іншому місці, в реальному часі допомагають мобільності талантів і навичок. Ці рамки також можуть сприяти підвищенню відповідності кваліфікації учасникам ринку праці. Вони також могли б написати історію нової «валютою» глобальних навичок. Спільна діяльність ЮНЕСКО, Європейського фонду підготовки кадрів (ЄТФ) і ЦЕДЕФОП у галузі кваліфікаційних рамок за межами Європи змогла б підтримати цей процес» (UNESCO, 2009).

Виконуючи обидві функції соціальну та економічну, освіта дорослих має відігравати ключову роль у забезпеченні того, щоб громадяни Європи оволодівали тими необхідними ключовими компетентностями/уміннями-навичками, які нададуть їм змогу гнучко адаптуватися до таких змін. Такоюнасамперед є компетенція «уміння учитися»: «5. Уміння вчитися. Визначення. Навчання вчитися – це здатність виявляти послідовність і наполегливість у пізнанні, вміння організовувати власне навчання як індивідуально, так і у групах, ефективно управляючи часом та інформацією. Ця компетентність включає обізнаність із процесом навчання та

потребами індивіда і одночасне визначення наявних можливостей, здатність долати труднощі задля успішного навчання. Вона передбачає набуття, обробку та засвоєння нових знань, умінь і навичок, а також пошук та використання рекомендацій. Уміння вчитися передбачає, що ті, хто вчать-ся, опираються на попередні знання та життєвий досвід, маючи на меті застосування знань, умінь і навичок у різних контекстах – удома, на роботі, у процесі навчання та професійної підготовки. Мотивація та впевненість є визначальними характеристиками компетентності особистості.

Важливі знання, уміння та ставлення, пов'язані з цією компетентністю. У тих випадках, коли навчання спрямоване на досягнення конкретних робочих або кар'єрних цілей, індивід повинен засвоїти компетентності, знання, вміння, навички і кваліфікації, що є необхідними. У всіх випадках уміння вчитися потребує, щоб індивід знав та розумів, яким навчальним стратегіям необхідно надавати перевагу, які сильні та слабкі сторони його вмінь та кваліфікацій. Він також має бути здатним вести пошук освітніх можливостей і наявних відповідних рекомендацій/підтримки.

Уміння вчитися потребує, по-перше, набуття фундаментальних базових умінь і навичок, таких, як: грамотність, спроможність до оперування числами та ІКТ, які є необхідними для подальшого навчання. На цій основі індивід повинен вміти отримувати доступ до нових знань, умінь та навичок, здобувати їх, обробляти та засвоювати. Це потребує ефективного управління навчанням, моделями кар'єри та роботи, зокрема здатності наполегливо продовжувати навчання, концентруватися впродовж тривалих проміжків часу та критично обмірковувати навчальні цілі і завдання. Індивіди повинні вміти знаходити час для самостійного навчання та виявляти самодисципліну, а також співпрацювати з іншими у рамках освітнього процесу, отримувати користь від роботи у неоднорідних групах та ділитися набутими знаннями. Вони також повинні вміти організовувати власне навчання, оцінювати свою роботу і у разі необхідності звертатися за порадою, інформацією та допомогою.

Позитивне ставлення включає мотивацію та налаштованість продовжувати навчання та досягати успіхів у ньому впродовж життя. Готовність до розв'язання проблем сприяє як суто освітньому процесу, так і здатності індивіда долати перешкоди та адаптуватися до життєвих змін. Важливими елементами позитивного ставлення є бажання використовувати попередній навчальний та життєвий досвід, шукати можливості для освіти та застосовувати здобуті знання у різних життєвих контекстах» (Локшина, 2009, с. 329).

До навичок миру у структурі нашого дослідження відносимо і навички медіації. Сьогодні медіація є одним із найпопулярніших альтернативних способів врегулювання спорів (конфліктів) у розвинених країнах світу, що передбачає залучення посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації, проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб сторони самостійно змогли обрати той варіант рішення, який задовольнить інтереси і потреби обох учасників спору.

Наразі медіація активно розвивається в країнах Європи, Австралії, США, а також формується на території країн пострадянського простору. В таких країнах, як Білорусія, Росія, Казахстан, вже є профільний закон, яким запроваджено інститут медіації та визначено правові засади надання послуг з медіації, практики мирного врегулювання спорів позасудовими методами, що забезпечує баланс взаємовідносин між судовою системою та інститутом медіації.

В Україні медіація набуває все більшої популярності. Українське суспільство потребує її майже в усіх видах правовідносин. У зв'язку з цим медіація за останні роки починає активно розвиватися на території України. Свідченням тому є створення в Україні низки громадських організацій, які здійснюють розповсюдження медіації в нашій країні, серед яких і Центр «Європейська освіта дорослих» (Миколаїв).

Команда ГО «Центр «Європейська освіта дорослих» спільно зі Спілкою жінок України в рамках проекту «Миротворення в Україні: роль жінок» запропонувала громаді проект «100 добрих справ на шляху до миротворення» (2016) щодо поглиблення взаєморозуміння, подолання ворожнечі та недовіри між різними групами українського суспільства. Були запрошені громадські організації, ініціативні групи та активні громадяни, що прагнуть сприяти миротворчим процесам в Україні. Перевагу було віддано ініціативам, що пропонували заходи з підвищення та зміцнення ролі жінок у сфері миротворення, використання їх потенціалу як об'єднавчого чинника для українського суспільства. Мета конкурсу – посилення участі жінок і жіночих організацій у зміцненні миру та толерантності у громадах, вироблення життєвих навичок миру. Серед напрямів конкурсу проектів – розвиток соціальної толерантності в українському суспільстві, діалог між владою і громадськістю у миротворчих процесах, альтернативні способи розв'язання конфліктів та інші.

Нинішні основні потреби людини мають вирішальне значення і разом з тим є основним мотиваційним фактором для поєднання життєвих

навичок, які людина може намагатися набути. Задоволення основних потреб за допомогою формування життєвих навичок дозволяє залучати і отримувати позитивний досвід навчання, а також стимулює нові освітні потреби. Це, в свою чергу, є довгостроковою перевагою, що виражається у великій самостійності, залученості і розуміння проблем і, нарешті, в нових освітніх потребах. Це також означає, що потреби тих, хто навчається, є центром і відправною точкою пропозиції навчання.

Вирішуючи проблеми розвитку соціально-життєвих навичок у громаді, в Миколаєві, був проведений Перший Фестиваль неформальної освіти дорослих «Human Design / Дизайн людини» (2017), ініційований Центром «Європейська освіта дорослих» за підтримки Миколаївського міськвиконкому. Ідея проведення цього фестивалю перемогла на муніципальному конкурсі проектів серед громадських організацій. Одним з основним його завдань був розвиток життєвих навичок дорослих саме для миру, які допоможуть у розвитку також їх громадянської активності, навичок безпеки у великому місті, правової грамотності та іншого.

У локації «Громадянська освіта» був представлений Громадський (партисипаторний) бюджет міста: як написати проекти для Бюджету Учасності на дитячі майданчики, спортмайданчики, зелені зони, освітлення вашого двору; як звичайний громадянин може впливати на рішення влади; яку роль відіграють громадські організації в житті Миколаєва; як захистити права й інтереси громадян міста з використанням механізмів місцевої демократії? тощо.

Тренери з неформальної освіти дорослих на локації «Безпека людини у великому місті» допомагали отримати необхідну інформацію з життєво важливих навичок: забезпечення безпеки дитини, жінки, сім'ї, конфіденційної інформації людини, особистих фінансів.

Висновки

Дослідження дозволило окреслити основні висновки:

1. Навчання дорослої людини миру розглядається нами в межах парадигми «освіти впродовж життя».
2. Навчання дорослої людини миру є одним з головних завдань неформальної освіти.
3. В більш широкому плані життєві навички дорослої людини забезпечують їй співіснування в демократичному суспільстві, інклюзивність для всіх і активне громадянство в багатокультурній спільноті.

4. Принциповим є те, що навчання миротворенню та медіації повинно формувати в результаті відповідні конкретні життєві навички.

5. Навчання дорослої людини миру на засадах розвитку життєвих навичок сприяє її соціальній і громадянській активності, самоефективності й можливості жити в мирі у громаді. Вони необхідні людині для того, щоб діяти в конкретному середовищі, дають їй інструменти для вирішення завдань миру і практичної та емоційної підтримки оточуючих. Сьогодні ці навички вкрай необхідні тим, хто навчається протягом життя, людям різного віку та оточуючим їх спільнотам для спілкування і обміну досвідом між поколіннями, у мирній міжкультурній взаємодії.

6. Результати дослідження дозволили виокремити серед загальних навичок миру та визначити шляхи та засоби формування таких системоутворюючих навичок як медіації, взаємодії з владою, позитивного ставлення людини до оточуючого світу, безпеки життєдіяльності тощо.

АНОТАЦІЯ: Розкритоактуальність програм з розвитку життєвих навичок, які повинні стати обов'язковим компонентом як шкільного навчання, так і освіти дорослих. Визначено, що життєві навички є основою незалежності і самоефективності. Вони є сукупністю здібностей, які є основою навчання протягом життя і долучення людини до суспільного життя. Життєві навички сприяють вирішенню ключових проблем, з якими стикається доросла людина в сучасному світі. Доведено, що життєві навички сприяють соціальній і громадській активності, самоефективності й розширюють можливості працевлаштування людини. У більш широкому значенні, вони забезпечують взаємодію демократичному суспільстві, інклюзивність для всіх і активне громадянство в полікультурному суспільстві. Зроблено висновок, що життєві навички допомагають людині у пошуках інструментів для вирішення нових завдань і отримання емоційної підтримки оточуючих.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: навчання впродовж життя, освіта дорослих, неформальна освіта дорослих, життєві навички, навчання світу, позитивне ставлення до людини, медіація

ABSTRACT: Modern practice shows that life skills education programs should become an indispensable component in both school and non-formal adult education. Life skills are the basis of independence and self-efficacy. They are a combination of different abilities that generally allow adults to learn throughout their lives and solve problems in order to lead independent lives as individuals and participate in collective life in society. Life skills are closely linked to the key challenges faced by adults in the modern world. The best life skills contribute to the social and civic activity, self-efficacy and a person's ability to be employed. And in a broad sense, they ensure coexistence in a democratic society, inclusiveness for all and active citizenship in a multicultural society. Thus, life skills are necessary for a person to act in a specific environment in accordance with the basic principles of democracy and common life in a diverse society. Life skills provide

adults with tools for solving new problems and provide practical and emotional support to people around.

KEYWORDS: life-long learning, adult education, adult non-formal education, life skills, teaching peace, positive attitude to human, mediation

Бібліографія

- Бело, М.Н. (2005). *Концепція навчання здорового способу життя на засадах розвитку навичок*. Київ: Генеза.
- Василюк, А. & Стоговський, А. (Ред.). (2017). *Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози*. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.
- Вихрущ, А.В., Вихрущ, В.О., Романишина, Л.М. (2018). *Загальні основи андрагогіки*. Тернопіль: Крок.
- Воронцова, Т.В., Пономаренко, В.С. (2017). *Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа)*. Київ: Алатон.
- Європейська асоціація освіти дорослих. (2019). *Маніфест про Навчання Дорослих у XXI столітті: Сила та радість від навчання*. Взято з: http://www.uaod.org.ua/data/EAEA/Manifest_2019-UA.pdf.
- Здоров'я через освіту. (2018). *Онлайн курс з методики розвитку соціальних навичок у дітей і підлітків «Вчимося жити разом»*. Взято з: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/>.
- Кремель, В.Г., & Ничкало, Н.Г. (Ред.). (2018). *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи*. Київ: Знання України.
- Кумбс, Ф.Г. (Авт.), & Володина, С.Л. (Пер. с англ.). (1970). *Кризис образования в современном мире (системный анализ)*. Москва: Прогресс.
- Локшина, О.І. (2009). *Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.)*. Київ: Богданова А.М.
- Лук'янова, Л.Б., Аніщенко, О.В. (2014). *Освіта дорослих: короткий термінологічний словник*. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.
- Лук'янова, Л.Б. (2017). *Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід*. Київ: ТОВ «ДКС-Центр».
- Навички заради здоров'я. (2004). Київ: ВКТФ «Кобза».
- Пехота, О.М., Кіктенко, А.З., Любарська, О.М. (2001). *Освітні технології: навчально-методичний посібник*. Київ: А.С.К.

- Україна. Верховна рада. (2017). Закон «Про освіту». Взято з: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Урдзе, Т., Пехота, О., Иваць, О. (2017). Освітня програма «Як провести сучасний тренінг для дорослих, розроблена в рамках проекту «Професіоналізація освіти дорослих включно з питаннями громадянської освіти». *Територія успіху*, 1(4), 35–40.
- ЮНЕСКО. (2015). *Образование для всех 2000-2015 гг.: достижения и вызовы, Всемирный доклад по мониторингу ОДВ*. Взято з: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232205_rus.
- European Association for the Education of Adults. (2018). Life Skills for Europe – LSE. Retrieved from: <https://eaea.org/project/life-skills-for-europe-lse/>.
- European Union. (2006). *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning*. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006H0962>.
- UNESCO. (2009). *Report by the Director-General on the Execution of the Programme Adopted by the General Conference «Progress on the Implementation of the Strategy for Technical and Vocational Education and Training (TVET) and the Revised Version of the Strategy»*. Retrieved from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001833/183317e.pdf>.